

CENTRE D'ESTUDIS JURÍDICS
I FORMACIÓ ESPECIALITZADA

Ausiàs March, 40
08010 Barcelona
TEL. 93 207 31 14
FAX: 93 207 67 47

 Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia

Programa Compartim de gestió del coneixement

VII Jornada de Prevenció i Mediació Comunitària

Escenaris del diàleg

Articles relacionats

“Els joves, la prevenció (de la delinqüència)
i les polítiques públiques”

Jaume Funes Artiaga
Psicòleg

Barcelona
15 de novembre de 2012

I. UNA REFLEXIÓ QUE VE DE LLUNY	3
II. PREVENIR QUÈ? PREVENIR DE QUI?	6
III. IDEES BASE QUE CAL NO OBLIDAR	8
1. Entendre els adolescents i les seves conductes socialment problemàtiques.....	8
2. Les relacions adequades entre les adolescències i el sistema penal	10
3. La comunitat i els seus joves, quan aquests transgredeixen les normes	11
IV. LES RESPOSTES EDUCATIVES RESPONSABILITZADORES	13
1. Respondre, respostes, responsabilitat	13
2. Del acompanyar a la llibertat vigilada	14
3. De la mediació a sentir que formen part de la comunitat	14
V. QUÈ FER DES DEL TERRITORI AMB LES "BRONQUES" ADOLESCENTS	16
1. Una mica al marge de les lleis	16
2. Apunt sobre la comunitat i el treball comunitari	17
3. Tres propostes bàsiques d'actuació	18
ANNEX	19

Aquest era el títol de la conferència que vaig impartir a la *IV Jornada sobre prevenció i mediació comunitària*, al novembre de 2009. Tres anys després escric aquest text per a una nova jornada que resumirà vells i nous esforços, experiències i reflexions. El fil conductor del text serà allò que fa tres anys vaig explicar, però, els temps i especialment els temps penals han canviat molt (com sempre potser, però ara sembla que encara més) la qual cosa fa que els suggeriments o les provocacions que contenia aquella primera reflexió tinguin que ser adaptats i completats.

No es tracta només que les condicions econòmiques i socials i el seu grau d'impacte crític sobre les conductes complexes dels adolescents siguin avui significativament diferents. Encara ha canviat més el discurs penal populista, reactiu, sovint demagògic amb el que es llegeix tot el que fan el joves i les respostes que les seves conductes han de rebre.

Avui, qualsevol proposta sensata, pensada en termes socioeducatius i en clau comunitària, sobre què fer amb els adolescents i joves quan aquests transgredeixen les normes penals topa amb una política criminal hiperpenalista, que identifica sistemàticament la Llei de Responsabilitat Penal de Menor amb una norma poc sancionadora, que ha de canviar-se per enèsima vegada quan sembla que no es correcta per a un nou cas que ocupa les portades de diari o els telenotícies.

He d'escriure ara, a l'estiu de 2012, sobre adolescència, sobre comunitat i sobre mediació, quan el discurs que es difon és el de la sanció i el càstig com a necessitat i com a solució. Parlo de treballar a la comunitat quan els primers serveis que desapareixen amb les retallades que avui patint són els que estaven destinats a donar respostes d'acompanyament en el propi territori.

Malgrat tot, són tres les idees que aquest article ha de posar en relació: les conductes socialment complicades dels joves (aquí fonamentalment els i les adolescents), les actuacions real o suposadament preventives, les polítiques municipals envers aquests joves. Per donar algunes pinzellades de totes tres he estructurat el text en quatre parts: una petita reflexió sobre el que pot significar prevenir quan ens referim a la delinqüència; tres idees prèvies que condicionen el debat sobre com respondre; la necessitat que les respostes siguin sempre responsabilitzadores; finalment, alguns suggeriments sobre el que cal fer en el territori local, tenint en compte la comunitat. Abans, però, el lector es trobarà amb una mena de reflexió històrica. Un petit recorregut sobre les aportacions conceptuals que els professionals han deixat aquests anys, una mena de cos conceptual sobre el que ja sabem que cal i no cal fer.

I. UNA REFLEXIÓ QUE VE DE LLUNY

Aquelles reflexions de la conferència i aquestes línies tenen darrera una llarga història reflexiva i pràctica de l'autor i una llarga seqüència d'evolució de les propostes d'actuació i una decantació d'idees clau sense les que no s'entendrien les propostes que faré a les pàgines següents. A vegades, atribuïnt a canvis en la realitat o a complicacions de la vida moderna el que no són altra cosa que abandons i obliats de formes raonables i humanes de donar resposta a la complexitat de les nostres societats. Aquesta seqüència de idees que ara resumeixo, construïda en interacció amb molts professionals al llarg de mes de trenta anys, ens ajudarà a ubicar les respostes locals a les infraccions penals adolescents. La reconstruirem a partir de la referència a alguns textos¹.

Començaré per recordar a on situàvem la comunitat des dels inicis i a on potser cal continuar situant-la:

"El context en el qual es genera la conducta conflictiva depèn de múltiples variables urbanístiques, de la composició demogràfica, de la situació de les institucions educatives, de la història de la pròpia comunitat. En un territori, en un barri, la pròpia reacció social que el jutge acabarà sospesant pot ser molt diversa. Les pròpies mesures, amb la seva implicació educativa globalitzada, tenen una efectivitat condicionada per la separació o no del medi, per la llunyania o la distància que provoquin respecte d'ell.

L'Administració Judicial tampoc escapa a aquest condicionament. Necessita de personatges i recursos sobre el territori per actuar coherentment. Per forçar l'ús normalitzat de recursos, per intentar un programa global d'atenció, necessita connectar, coordinar-se, delegar, utilitzar recursos i programes pensats per a una comunitat en funció d'un territori.

Gairebé sempre, quan s'analitza el cas d'un menor, el que cal fer és un "diagnòstic de situació" d'un individu en un medi concret. Una anàlisi que no serà possible sense la connexió amb els professionals que treballen en aquest medi. Quan s'aplica una mesura, sigui la que sigui, apareixerà sempre el treball en un barri, un poble concret, en el qual inscriure, normalitzar, globalitzar aquesta mesura"².

Era una primera batalla conceptual, quan encara protecció i reforma anaven juntes i barrejades, i calia evitar que la construcció d'una nova i adequada justícia juvenil

¹ A la Jornada es va facilitar un dossier amb una part d'ells de manera que els assistents poguessin completar la informació. Tots són accessible en línia a:

<https://sites.google.com/site/ocuparsedelsadolescents/home> o a www.jaumefunes.com

² Funes, J., Gonzalez, C. (1987): Delinqüència juvenil, justícia i intervenció comunitària". A "Papers d'Estudis i Formació". Nº 2. Centre d'Estudis i Formació. Departament de Justícia. Generalitat de Catalunya

acabés comportant dos efectes poc desitjats: que a l'espai local (del barri a l'ajuntament) s'acabés considerant que les transgressions adolescents i joves no havien de formar part de les seves preocupacions (eren una qüestió difícil de la que s'havia d'ocupar una altra administració); que es considerés la "delinqüència" como una mena de patologia específica, un col·lectiu singular i complicat que no podia tenir resposta des dels recursos socials i educatius normalitzats i normalitzadors.

Als anys següents, va ser necessari insistir de manera reiterada en dos altres grups d'idees³. D'una banda, en com acotar, com reduir l'espai de les respostes penals entre el conjunt de les respostes que havien de donar-se a les conductes socialment problemàtiques que tenen els adolescents en la seva comunitat, el seu barri. D'una altra, recordar que entre les condicions bàsiques que una veritable justícia de menors ha de tenir estan algunes que fan referència al propi entorn, que utilitzar el sistema penal no pot ser una delegació en un sistema aliè, lluny de la comunitat. Avui cal mantenir que l'espai de la intervenció penal cal que estigui reduït al màxim. Cal recordar que no existeix conducta sense context ni resposta sense entorn.

De manera cíclica, a estones amb tensions i a estones amb calmes mediàtiques, tots aquests anys apareixia i reapareixia la tensió permanent de les societats adultes amb els seus joves i, alhora, la complexitat de la seva incorporació a societats excloents, diverses, dinàmicament complexes. En molts moments es tractava de reconduir la atribució sistemàtica de la inseguretat als joves⁴. En d'altres, d'aclarir de què parlaven quan parlaven de violència juvenil⁵.

En mig de tot, quedava el debat sobre com contestar a la bretoleria adolescent o a la radicalitat juvenil, totes dues amb forts components de diversitat i afirmació juvenil⁶, d'ideologia i contestació de les formes d'organitzar la societat, del "sistema"⁷. Potser avui hem de retenir l'origen de les conductes reactives quan no sembla possible formar part (quan s'és exclòs o pobre en una societat de consum), o la diversitat de les violències, o la precarietat dels arguments per a justificar el funcionament de les nostres societats.

Mentre totes aquestes reflexions es produïen, la norma penal, especialment la llei que defineix la singularitat de la responsabilitat penal dels menors, anava canviant. Un recorregut sovint oblidat que va des de la franquista Ley de Tribunales Tutelares de Menores fins la norma actual (l'última en substituir una llei inconstitucional), reiteradament modificada, sempre de manera reactiva a partir d'alarmes socials. Per això, els textos escrits aquests anys tenien que referir-se a com interpretar en clau educativa les normes penals i, al final, quan tot ja sembla perdut, a recordar quins són

³ Funes, J. (1997): Menores y jóvenes en situación de conflicto social: posibles respuestas. A "Justicia Juvenil en la Comunidad Autónoma del País Vasco". Ed. Gobierno Vasco

⁴ Funes, J. (2006) "Els joves i la construcció de la inseguretat. Petit repàs a algunes reflexions clàssiques sobre els conflictes amb els ciutadans i ciutadanes més joves". En "*Àmbits de Política i Societat*". N° 33

⁵ Funes, J. (2006) "Las defensoras y defensores se ocupan de las violencias jóvenes. Una aproximación a las sugerencias y propuestas a hacer a las administraciones". A *Documentos de les jornades de coordinació de Defensors Autònoms*. Sindic de Greuges de la Comunitat de València.

⁶ Funes, J. (2000): *Radikalidades adolescentes*. El Periódico de Catalunya. 20.10.200. També: *Qué podemos hacer con los jóvenes que van de duros por la vida*. El País 10.01.96

⁷ Funes, J. (2004) "Violencia y política: de la guerra santa a la radicalidad". En "*Eguzkilore. Cuaderno del Instituto Vasco de Criminología*", n° 18

els components bàsics de una llei de menors, sense els quals la norma passa a ser un codi penal adult aplicat a menors^{8 9}.

Finalment, aquest recorregut pels materials escrits en aquest temps ens porta a recuperar propostes de com escoltar y com treballar amb els adolescents i joves en la pròpia comunitat, mirant de resoldre de manera conciliadora les dificultats de convivència. Es tracta de recordar que els adolescents i els joves sempre tenen alguna cosa important a dir, que la seva perspectiva no és la nostra, que les seves conductes també poden tenir altres interpretacions. Són propostes per a escoltar-los o propostes per a mediar i gestionar els conflictes que es produeixen en el espai públic¹⁰.

To plegat una vella seqüència argumental que recorda el paper de l'entorn, defensa que la comunitat local s'ocupi de totes les conductes socialment complicades dels adolescents, intenta limitar la intervenció estrictament penal, suggereix propostes positives de gestió dels conflictes de convivència, recorda la necessitat d'observar i escoltar, no oblida posar de relleu que no serveix qualsevol norma penal. Una seqüència que dona fe, en tot cas, de com ha evolucionat la realitat adulta i la juvenil, de com darrere de les propostes de resposta a la pròpia comunitat hi ha un llarg bagatge de molts professionals que intentaven esdevenir útils en les vides complicades de molts adolescents.

⁸ Funes, J. (2001): "La nova llei penal juvenil: una lectura en clau educativa i que intenta ser il·lusionada". A *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, nº 18 maig-agost. EUES Pere Tarres, Barcelona

⁹ Funes, J.: (2006): No todas las leyes de menores son leyes de menores. A "*Ibide*". Nº 0. Ikusbide. Vitoria

¹⁰ Funes, J. (2005): "Jóvenes en clave joven. Resumen de argumentos para personas dultas que quieren ser útiles en sus vidas". Ayuntamiento de Portugalete.

II. PREVENIR QUÈ? PREVENIR DE QUI?

La noció de prevenció sempre és polièdrica i de continguts semàntics sovint oposats. En el terreny socioeducatiu té dues connotacions o definicions que esdevenen especialment contradictòries i que poden ser nefastes si s'apliquen a les conductes delictives. Una d'elles respon a una forma d'estudiar els fenòmens socials d'acord amb un model causal. Així, tota conducta, especialment si es pertorbadora, té unes causes que poden ser reduïdes o anul·lades preventivament. Així, la delinqüència té unes causes i podem fer prevenció reduint-les. L'altra, consisteix en fer un símil entre malalties biològiques i malalties socials. La delictivitat tindria unes característiques que ens permetrien definir-la com a trastorn i tracta-la preventivament a partir de l'abordatge d'una sèrie de variables implicades en la seva producció.

Causa directa de la delinqüència només existeix una: el codi penal. Es tant senzill com afirmar que si una conducta no està en el codi qui la fa no es delinqüent (amb independència de que sigui una conducta inacceptable, perillosa o destructiva de la que calgui preocupar-se). O tenir present l'afirmació contrària: sovint la delinqüència (estadística) augmenta perquè hem incorporat figures delictives noves (en el cas jove hem convertit en delictes conductes que abans corregien d'una altra manera). Tant poc cal repetir aquí que explicar les conductes delictives (totes) en termes de salut condueix a múltiples errors. Darrere de les persones que delinqueixen hi ha de tot, salut i d'insània. Entre els adolescents com a subjectes en ple caos vital i personal també podem trobar de tot però recurrent per sistema a les claus de la salut mental o de la desviació fa temps que sabem que no porta a res útil¹¹.

El que veritablement cal és aclarir què és el que volem evitar que passi i deixar clar que les raons de les nostres intervencions no han de ser evitar que apareguin els problemes sinó facilitar a temps les oportunitats i els estímuls que els adolescents han de tenir. Prevenir, sempre ha de ser facilitar a temps les respostes oportunes. O facilitar les oportunitats en el moment adequat.

Realment, les nostres actuacions el que pretenen no es prevenir la delinqüència sinó ocupar-se adequadament i en els moments útils de que els adolescents rebin respostes, especialment quan els seus comportaments no són socialment acceptables i, millor encara, quan més enllà d'incomodar socialment, poden esdevenir destructors per a la seva persona. L'activitat preventiva no consisteix en evitar que arribin a ser delinqüents sinó en garantir que reben respostes responsabilitzadores abans de ser considerats delinqüents. Per això, les propostes preventives que han d'organitzar-se des del espai local tenen a veure, especialment, en dilatar la seva entrada en el sistema penal garantint que reben respostes útils en el seu entorn habitual.

Malgrat les corrents d'opinió que ens dominen, la primera prevenció és mental i té a veure amb els professionals: situar el codi penal en el seu lloc, és a dir, com a *ultima*

¹¹ Des dels inicis potser aquesta ha estat una obsessió professional. Veure: Funes, J. (1982): La nova delinqüència infantil i juvenil. Barcelona Edicions 62

ratio . Consisteix en evitar la intervenció del sistema penal en les conductes socialment complexes (les adolescents ho són força) i no caure en la temptació de fer-ho servir com a "antibiòtic social d'ampli espectre" per a qualsevol dificultat. Moltes de les seves conductes no tenen una solució fàcil (sovint requereixen temps), de existir aquesta no és única i poques vegades està clar que la coacció penal sigui un aliat educatiu útil.

Prevenir, també és saber donar respostes no "penals" en el sistema penal. Com després repetiré, que intervingui el sistema penal no vol dir que la resposta la tingui que donar aquest sistema. Prevenir localment es crear estructures per a que sigui possible donar respostes pròximes i normalitzadores derivades de la intervenció del sistema penal (si tenim un bon sistema de mediació comunitària podrem oferir una mediació per resoldre un conflicte juvenil situat en la justícia de menors, el mateix pot passar si tenim recursos per a fer treball a la comunitat o recursos educatius alternatius, etc.).

La gran prevenció, però, consisteix a evitar la consolidació de vides "delictives". Coneixem perfectament¹² com els adolescents son diferents en funció de les respostes que reben dels seus adults. Esdevenen malats, delinqüents, ineducables, rebotats o descontrolats en funció de qui dona la resposta, quina es aquesta, a on es produeix. Sabem perfectament que, per a qui està en plena confusió sobre la seva identitat, no totes les respostes serveixen i que algunes (especialment les penals) creen més problemes que els que resolen.

¹² Funes,J. (2010): Educar en la adolescencia. 9 Ideas clave. Barcelona. Ed. Graó.

III. IDEES BASE QUE CAL NO OBLIDAR

Per parlar de les respostes adequades hem de fer un recordatori previ de tres gran relacions. La primera d'elles té a veure amb com es relacionen la condició adolescent i les conductes socialment problemàtiques. La segona està composta per la interacció entre adolescències i sistema penal. La tercera descriu la relació no sempre pacífica entre la comunitat y algunes de les conductes del seus ciutadans i ciutadanes joves.

1. Entendre els adolescents i les seves conductes socialment problemàtiques

No és aquest el lloc per resumir com son les adolescències actuals ni quins són el sentits dels seus comportaments¹³. Només recordaré la nostra obligació professional d'intentar comprendre (explicar, descobrir la seva lògica) tot allò que fan els adolescents primer en clau adolescent, sense recórrer en primer lloc ni al seu passat ni a categories diagnòstiques. També els que transgredeixen les normes són, en primer lloc, adolescents. Descobrir el sentit adolescent de les conductes adolescents ens porta, per exemple, a considerar els conflictes evolutius, a entendre que per definició la majoria s'afirmarà per oposició (a l'adult, a la norma, a allò que està establert, etc.). A descobrir, per exemple, que la majoria dels nois tenen especial dificultat per pensar els seus malestars i tendeixen a actuar com a forma de descàrrega. No seguiré. Tant sols he de recordar que per ocupar-se dels adolescents cal sempre tenir una mirada en positiu que ens permeti no veure problemes a on el que hi ha són provatures, desajustos, angoixes i experimentacions.

No puc deixar de fer referència a un dels últims exemples de quan lluny està el sistema penal de la condició adolescent: la introducció en l'última reforma de la llei de responsabilitat penal del menor del concepte "banda" com a greujant. Només dos apunts: per què s'oblida que la majoria de les activitats transgressores dels adolescents es fan en grup?; qui defineix i com es defineix què és una banda? El grup, la panda, la tribu, la colla o qualsevol altre forma d'agrupació és inherent a l'adolescència i el que cal pensar és com, en un sistema que ha de individualitzar les conductes, considerem aquesta variable per valorar el sentit dels fets i per trobar la resposta adient. Després de haver començat a treballar amb "bandes" adolescents de barri des de 1974 i haver acabat contribuït no fa gaire a la normalització dels "Latin Kings", dècades de treball adolescent no em permeten saber encara a que és refereix la policia i la norma quan parla de banda.

És molt diferent intentar gestionar l'ocupació de l'espai públic per diferents grups adolescents, les seves relacions entre ells i amb els adults parlant de grups que parlant de bandes. Quan el populisme legislatiu i el pànic col·lectiu estan en marxa resulta difícil gestionar sensatament les confrontacions¹⁴

¹³ Remetem al lector al text citat anteriorment. Com a recordatori posem al final de l'article un quadre que resumeix allò que podem i no podem esperar d'un adolescent.

¹⁴ Més enllà de la discussió conceptual no és pot oblidar que la nova agreujant introduïda comporta quasi automàticament l'internament tancat com a sanció i com a mesura cautelar, fent impossible l'abordatge del conflicte per mecanisme de mediació, compensació o implicació en la comunitat.

Per entendre¹⁵ els seus comportaments sociablement conflictius hem de considerar igualment les profundes discrepàncies, desajustaments, que sovint existeixen entre moltes de les institucions adultes i la condició adolescent actual. Molts d'aquests desencontres generen malestars significatius en les dues parts i, a vegades, devenen en situacions de conflicte¹⁶. Potser, la situació més evident avui en dia sigui la de l'escola de secundària, en la que la distància entre les seves propostes (especialment en alguns instituts) i la vida dels adolescents que ocupen les seves aules comença a ser abismal. Són però moltes més (des de la salut fins a les policies) les que no acaben de trobar una forma positiva, no conflictiva de relació¹⁷.

Les conductes socials dels adolescents i joves són singularment contextuals. Tenen sentit en contextos vitals concrets i les respostes són vàlides en la mesura que els tenen en compte. Alguns d'aquest contextos els hem explicat, per exemple, quan parlen de les diferents violències¹⁸. No podem considerar igual les seves conductes quan estan en contextos organitzats que quan el seu temps vital està buit, sense res que ho ordeni i li doni sentit. No són el mateix quan estan en contextos d'oci que en contextos d'obligació. La mateixa conducta aparent pot tenir significats i sentits col·lectius i personals diversos en contextos diferents. Malgrat l'objectivitat amb la que ha de procedir el sistema penal no té el mateix valor ni necessita la mateixa resposta el vandalisme d'avorriment al parc que les destruccions escolars en moment de tensió institucional.

No s'entenen les conductes adolescents (totes) sense considerar que el que fan està al servei de demostrar que existeixen, de poder diferenciar-se entre ells i de deixar clar que no són com nosaltres els adults. Els conflictes que generen, que amb la nostra resposta podem apaivagar, amplificar o consolidar, són el producte de la afirmació, la diferenciació, la confrontació. Igualment, sorgeixen de la necessitat de formar part i ser acceptat o de la reacció davant l'exclusió i la marginació (dels iguals, dels adults, de la societat en la que han de viure).

En aquest apunt mínim sobre les conductes socials dels adolescents no puc deixar de recordar que l'adolescència és un temps de crisi. Un temps en el que totes les seguretats anteriors semblen diluir-se, en el que es posen a prova tots els bagatges educatius acumulats. La proposta de reacció educativa ha d'incloure una bona dosi de paciència i d'espera. No pot considerar com a patològic el que és assaig, necessitat de trencament, necessitat d'experimentació i descobriment. Les respostes de qualsevol sistema tenen que centrar-se en garantir disponibilitat i proximitat adulta positiva,

¹⁵ Per evitar interpretacions inadequades he de deixar calar que "*entendre*" i "*comprendre*" l'adolescent i els seus comportaments no vol dir en cap moment "*justificar*" l'adolescent. Tot i no estar d'acord amb allò que fa, tot i demostrar-li aquesta disconformitat, estem obligats a descobrir la seva lògica interna de tot allò que fa, expressa, demostra. La nostra lògica no és la seva. Conèixer les seves "raons" és imprescindible per saber com ajudar-li.

¹⁶ Podeu trobar un anàlisi d'alguns d'aquests malestars a Funes, J. (2008 c): "Adolescentes de hoy: un encaje difícil en una sociedad compleja". En BRULLET, C. , GOMEZ, C.: "Malestares: infancia, adolescencia y familias". Ed. Graó. Barcelona.

¹⁷ No fa gaire i seguint algunes confrontacions públiques escrivia la columna "Pedagogia elemental per a policies". Diari Ara, Criatures. 03.03.12

¹⁸ Veure el text citat "Las defensoras y defensores se ocupan de las violencias jóvenes"

acompanyament. Difícilment es pot tenir èxit amb simples reaccions impositives viscudes com a càstigs.

Finalment, un petit apunt sobre els adolescents que han tingut una historia infantil difícil, especialment sobre els que, de maneres diverses, han passat per atencions derivades del Sistema Protector. L'adolescència també és un temps per passar comptes i això fa que surin els vells patiments i abandons, que vulgui com cobrar-se tot allò que els ha tocat viure sense saber ben bé per què. No podem aparcar dos interrogants de difícil resposta: per què la nostra impotència per a protegir adequadament fa que el final de moltes histories de protecció estigui en un centre tancat de justícia juvenil; per què quan no sabem què fer amb els adolescents amb histories difícils recorrem a la justícia juvenil com a element de control.

2. Les relacions adequades entre les adolescències i el sistema penal

Acabem de dir que no val qualsevol interpretació del que fan els adolescent i que no és útil ni positiu qualsevol forma de respondre. Ara, proposo recordar com hauria de ser la relació entre aquests adolescents i el sistema penal. Fer un petit resum de regles bàsiques que la dinàmica de la seguretat o la dinàmica penal com a discurs global fan oblidar.

Proposo recordar cinc criteris:

a. Deixar fora la infància.

L'entrada del sistema penal i de les seves institucions en temps evolutius i educatius sempre comporta desastres. La regla d'or ha de ser esperar el màxim de temps sociablement possible. Això vol dir recordar dues idees força que, sovint, entren en crisi. D'una banda no baixar l'edat penal als temps de transformació infantil (12, 13 anys) malgrat que algunes vegades (poques) tinguem que patir fets greus protagonitzats per preadolescents. D'altre, recordar que el fet que no correspongui una reacció penal no vol dir que no calgui reacció. És justament l'espai local, els recursos de proximitat, qui ha de donar respostes rigoroses i intensives de seguiment educatiu als nois i noies que estan en transició adolescent i tenen conductes socialment problemàtiques.

b. Servir per a donar la resposta adequada no per facilitar la dosi proporcional de càstig

Han de coincidir en el criteri educatiu que assenyala que totes conductes tenen un context i unes circumstancies individuals o grupals que les fan diferents i el criteri de les legislacions de menors que es basen en cercar la mesura adequada d'acord amb les característiques del subjecte i les circumstancies del fet.

c. Les respostes penals han de mantenir les seves garanties i no cal amagar que són penes

Pel fet que es tracti d'adolescents no significa que es pugui prescindir d'alguna de les garanties. No podem fer servir el codi per a perseguir conductes inapropiades. No podem privar de llibertat per a protegir. No podem confondre la culpabilitat penal amb l'educativa, etc. El sistema penal de menors es caracteritza per utilitzar sistemàticament eufemismes. Així anomena mesures educatives a allò que són penes (imposades i en relació directa amb el càstig) amb pretensions educatives, però que sempre cal explicar a l'adolescent.

d. Primer que tot ha de tenir pretensions educatives

Tot i deixar clar que la justícia penal no té ni ha de tenir com a objectiu educar no pot renunciar a dues pretensions. En primer lloc considerar que quan ha de tenir en compte l'interès superior del menor el que vol dir es que no pot aplicar mesures que impedeixin la seva educació, el seu procés adolescent d'incorporació a la societat o la construcció de sociabilitat i vivències de pertinença a una comunitat. No pot aplicar mesures que posin en perill aquestes necessitats. En segon lloc, tot i no tenir com a encàrrec educar si que ha de plantejar-se com esdevenir una oportunitat per a l'educació. Es a dir, pensar en com tornar a connectar l'adolescent amb els recursos de la comunitat o en com reforçar a altres professionals del territori que s'estan ocupant de l'adolescent.

e. No pot ser una justícia penal adulta

No resumiré aquí les raons jurídiques que justifiquen l'existència d'una justícia penal singularitzada i diferents per als menors. Tant sols recordaré que, si educativament les formes d'ocupar-se dels adolescents són diferents i existeixen unes regles bàsiques per a esdevenir útils i positius en les seves vides, el mateix passa amb les propostes penals que els afecten. Si la justícia penal vol ocupar-se sensatament dels adolescents ha de ser una justícia diferent que ha de seguir uns procediments i unes formes de conèixer i d'intervenir adequades a la condició adolescent.

3. La comunitat i els seus joves, quan aquests transgredeixen les normes

Per parlar d'aquesta tercera relació necessitem respondre en primer lloc a la pregunta de quines són les conductes adolescents que han de rebre resposta i, específicament, quines han de produir la reacció del sistema penal. No tenim prou amb la resposta jurídica: actuem sempre i només quan es produeix una conducta tipificada en el codi penal. Hem recordat en la seqüència conceptual històrica de l'inici d'aquests text que la inseguretat és un concepte construït i que, quan es tracta de ciutadans joves, tot depèn del grau de tolerància col·lectiva envers alguns dels seus comportaments, així com de les inseguretats vitals que els canvis accelerats de la societat (dels que els joves són una part visible i significativa) provoquin en cada comunitat.

Una bona part de la feina a fer a la societat en general i a les comunitats i barris en particular consisteix en construir un grau de tolerància adequat envers els seus adolescents. Algunes regles educatives elementals de la relació amb els adolescents són perfectament vàlides per a construir la relació col·lectiva. Per exemple: no sempre cal reaccionar, sovint cal esperar, la gravetat d'una conducta té perfils diferents segons els protagonistes, cal explicar i fer descobrir els valors que hi ha darrere de la norma, etc. etc. El que no es pot fer es que, davant de la dificultat per corregir conductes, incorporem al codi penal totes les que ens molesten o no tenen una fàcil resposta perquè no hem estat capaços de construir una veritable ascendència educativa¹⁹. En una societat que col·loca qualsevol conducta incòmoda en el codi penal resulta molt fàcil criminalitzar qualsevol conducta adolescent.

En paral·lel, cal respondre a la pregunta de qui ha de donar la resposta. Sovint la penalització comporta la delegació, el intentar que sigui una altra instància qui eduqui els adolescents. És habitual tenir que recordar que els adolescents són els nostres fills i filles i que la seva educació correspon a tots, els seus adults i els professionals que tenen relació amb ells.

Si mirem de pensar en com donar resposta a les conductes adolescents que són veritablement importants (perquè tenen un impacte important en la vida comú i en les seves persones en construcció) hem de recordar, de manera resumida, cinc principis per a seleccionar i ordenar les respostes:

- a. El criteri de **normalitat**. Es dona resposta perquè existeix una necessitat o dificultat no perquè són portadors d'una patologia singular. Dona resposta una instància normal i normalitzadora (el recurs de salut, l'escola, l'educador de carrer, el policia de barri...)
- b. El criteri **d'integració**. Donem respostes a persones globals no a parts seves problemàtiques. Integrem en una resposta el que fa el tutor, l'educador del casal o el treballador social. Facilitem que aparegui un professional integrador de referència.
- c. El criteri de **territori**. Donat que les conductes són contextuals, les respostes es donen en el context en el que es produeixen, modificant si cal la interacció existent. Les respostes són útils en la mesura que són pròximes i utilitzen els recursos del territori.
- d. El criteri **d'intervenció mínima**. No és cert que les intervencions educatives o socials siguin sempre positives o neutres. No és bo ni útil la multiplicitat d'estudis i d'intervencions diagnòstiques, les derivacions, les intervencions desconnexes. Sempre cal pensar, com s'ha dit, quina és la intervenció adequada i quan s'ha de produir.
- e. El criteri **d'espera**. Actuar fora de temps avança i cristal·litza les dificultats. L'adolescència és un temps per a ser adolescent i algunes conductes són inherents a aquesta adolescència i desapareixeran amb ella. Esperar, en tot cas, sempre vol dir estar a prop seu per intervenir si apareix la crisi o la situació esdevé incontrolable.

¹⁹ Alguns recorden sistemàticament la paraula "autoritat" per a definir la possibilitat de corregir les seves conductes. És important tenir present, però, que amb els adolescents l'autoritat es *ascendència* i no poder

IV. LES RESPOSTES EDUCATIVES RESPONSABILITZADORES

Així com les relacions entre les conductes socials dels adolescents, el sistema penal i la comunitat sovint queden desencallades, augmentant els problemes, generant patologies socials i delegacions ineficients i ineficaces, també és habitual buidar de contingut o adulterar determinats conceptes que tenen a veure amb com actuar, com prestar atenció. Com que estem parlant de les respostes no estaria de més revisar breument alguns.

1. Respondre, respostes, responsabilitat

Ja siguin els adults de la comunitat o els seus recursos i professionals, ja sigui el sistema penal o altres sistemes com el de salut, sempre s'ha de preservar un criteri: donem resposta per a generar responsabilitat. Donem resposta a les seves conductes inacceptables per a que descobreixin que la seva conducta és seva (no poden refugiar-se en els altres o en el no sabia què feia), descobreixin que altres persones pateixen com a resultat de la seva acció, descobreixin que no són el melic de l'univers, que també existeixen altres perspectives i valoracions sobre el que esta bé o és divertit.

La resposta evita l'alienació, la no construcció de la subjectivitat, de la consciència de si mateix. La resposta fa descobrir que necessita a l'altre, que no pot fer a un altre el que no desitja per a el, que comparteix drets, que viu en una comunitat. La resposta permet relativitzar els significats culturals en els que es mou, descobrir d'altres, trobar sentits al món que l'envolta, construir el propi.

Es crear confusió, però, quan utilitzant la paraula responsabilitat es redueix a responsabilitat penal o responsabilitat moral i culpabilitat. La responsabilitat és una característica humana que s'adquireix quan ens anem desenvolupant i rebem respostes significatives a les nostres conductes. Quan després d'actuar, a qualsevol edat, rebem una resposta de qui ens envolta que ens ajuda a discriminar què es acceptable, què sembla bo, què accepten els adults, què dona satisfacció, etc. Progressivament això fa que anem interioritzant els diferents valors que hi ha darrere de les respostes fins considerar que el nostre comportament ha de respondre a regles ètiques.

Quan es redueix el tema a la responsabilitat penal (poder ser sancionat com està previst per una infracció prevista) apareix el fals dilema de la majoria i la minoria penal, així com la tendència a baixar l'edat responsable per a poder intervenir. Amb criteris socioeducatius (no vull entrar en discussions sobre doctrina penal), la fixació de l'inici de l'edat penal en un any o altre, o la creació d'un espai penal diferenciat per als adolescents i joves, només ha de fer-se contestant a aquestes dues preguntes: a partir de quina edat podem fer entrar en les vides infantils el sistema penal sense que els desastres siguin superiors al beneficis; a partir de quina edat creiem que es pot enviar

a un jove a la presó, fins quina edat creiem que cal que rebi una resposta penal deferent.

La intervenció de la comunitat i dels seus recursos té sentit per a tota la infància i l'adolescència, amb independència de si, també, ha d'intervenir el sistema penal. Des de la comunitat s'actua quan no hauria d'intervenir aquest, com alternativa quan ha d'intervenir però sembla més útil i positiu que delegui, quan intervé i hem d'aplicar de la manera més comunitària possible les seves decisions, les seves mesures.

2. Del acompanyar a la llibertat vigilada

Les sancions del sistema penal podem esdevenir mesures educatives si són aplicades d'unes determinades maneres i responen a uns determinats objectius. Poc té a veure una llibertat vigilada com a forma de garantir el control sobre la no reproducció de la conducta delictiva, amb una llibertat vigilada pensada com a forma per a construir un possible acompanyament educatiu a partir de la supervisió imposada.

La majoria de les mesures que pot imposar el sistema penal de menors es poden situar en una línia continua amb formes i intensitats de la intervenció diversificades, però en la que totes comparteixen una lògica educativa derivada del coneixement d'allò que és veritablement útil per influir positivament en les vides adolescents. Així, coneixem perfectament que la clau de qualsevol influència passa per construir un procés d'acompanyament des de la proximitat²⁰. Una forma d'influir que va des de la tutoria educativa fins a l'acompanyament intensiu quan els itineraris personals entren en total crisi o van per camins destructors que cal intentar frenar. Construir respostes des de la comunitat vol dir construir diferents formes d'acompanyament dels adolescent, especialment en les seves dos transicions crítiques quan s'acaba la infància i l'escola primària, quan s'acaba l'escola obligatòria i transiten cap a la joventut.

La llibertat vigilada, amb imposició de pautes de conducta o no, pot ser definida com es vulgui, però només és educativament efectiva si es basa en la construcció d'un procés d'acompanyament (una altra cosa és que pugui ser més o menys efectiva com a instrument de control). L'acompanyament només pot funcionar si es basa en figures adultes de proximitat, que han esdevingut referents per a l'adolescent.

3. De la mediació a sentir que formen part de la comunitat

Com a les Jornades en el seu dia i ara en aquest llibre es parla de les diferents experiències de mediació comunitària també voldria recordar alguns dels elements que fan educativa la mediació quan es tracta d'adolescents. Tot i que a l'àmbit penal la

²⁰ Alonso, I.; Funes, J. (2009 d): "L'acompanyament social en els recursos socioeducatius". A *Educació Social*, N° 42, maig-agost (versió castellana en *Educación Social*)

mediació està situada com una manera de resoldre els conflictes sense que acabi intervenint el sistema i, també, com una forma de justícia restaurativa en lloc de retributiva, les diferents formes de mediació a l'espai juvenil tenen, també, altres lògiques educatives que no hem d'oblidar.

Des que varem fer la avaluació del primer programa de mediació a la justícia juvenil²¹ sabem que entre els adolescents té dues grans potencialitats: serveix per a construir responsabilitat, pot generar vivències de pertinença a la comunitat. A partir del que ja anomenaven "conflicte emocional estructurant" la mediació en els conflictes adolescents serveix especialment per a facilitar aquesta vessant de la responsabilitat que hem definit com descobrir la perspectiva de l'altre, situar-se en el seu patiment, descobrir amb una empatia provocada tot allò que l'acció problemàtica ha ignorat o negat. Per contraposició al càstig que, en el millor dels casos, genera un vivència de pagar pel dany fet, les actuacions mediadores creen possibilitats d'altruisme i d'empatia modificadores del món emocional de l'adolescent.

Cal no oblidar que la immensa majoria de les vegades les conductes transgressores dels adolescents es produeixen en grup i que i contra víctimes que són de la seva edat o contra bens públics o de propietat col·lectiva. Això produeix que l'autoria sempre quedi diluïda i que el dany no sembli tenir importància o es consideri una part més de les seves relacions d'afirmació o confrontació. Les diverses formes de mediació posen rostres, obliguen a intercanvia papers i a compartir vivències. Eviten que tot quedi reduït a una discussió sobre compliment de normes, oposició als adults o dureses de relació.

En la mesura que les mediacions van acompanyades d'implicació en activitats d'interès comú també poden ajudar a descobrir la interacció entre el que fan les persones que viuen en un mateix entorn. També poden ajudar a descobrir desigualtats i injustícies, a comprovar les necessitats d'altres persones que l'adolescent tendeix a negar.

²¹ Funes, J. (Dir), (1994): Mediació i justícia juvenil. Justícia i Societat núm. 12. Centre d'Estudis Jurídics. Generalitat de Catalunya. Barcelona

V. QUÈ FER DES DEL TERRITORI AMB LES "BRONQUES" ADOLESCENTS

No esdevé fàcil aplicar tot el que hem dit fins ara a una proposta de les polítiques, de les actuacions municipals, envers els seus adolescents. Resulta encara molt més complicat de resumir si, com defensem, les actuacions quan es donen les dificultats socials i les transgressions no poden estar aïllades, han d'ubicar-se dins de propostes d'actuació més globals²² i per a tots els adolescents.

En aquest petit apunt parlaré en primer lloc del buit o la inadequació legal, després tornaré a recordar conceptes, per acabar parlant d'alguns exemples d'actuació.

1. *Una mica al marge de les lleis*

Els adolescents, les formes útils d'ocupar-se d'ells i elles estan bastant absents de les diferents normes aprovades en els últims anys. Tampoc defineixen les normes la línia continua d'atenció que permeti organitzar en el espai local les respostes de les que estem parlant. La Llei 12/2007, d'11 d'octubre, *de serveis socials* no es caracteritza per la seva preocupació raonable per la infància i l'adolescència. Aquesta no està entre els objectius de les polítiques socials i en els principis rectoros tant sols apareix una referència indirecta. El que realment dona una idea del que els serveis socials locals fan, hauríem de fer, o no estar clar qui hauria de fer, ve reflectit al "*Catàleg classificat dels serveis i prestacions socials del Sistema Català de Serveis Socials*". No resulta fàcil ubicar el tipus de serveis relacionats amb l'adolescència perquè el criteri seguit no està considerant en cap moment aquest grup de ciutadans i ciutadanes.

A la *Llei 14/2010 dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència* podem descobrir que encarrega a les administracions locals tasques de planificació, organització, informació i coordinació, sempre en relació a "la prevenció de les situacions de risc i la desprotecció" o de la "intervenció social preventiva" (per exemple, plans locals de serveis socials que inclogui l'atenció a la infància i l'adolescència, "plans d'intervenció social preventius i comunitaris"). Singularment proposa que s'ocupin d'una institució indefinida que té a veure amb una part de les actuacions de les que estem parlant: "*els centres oberts*".

En qualsevol cas, sempre caldrà una voluntat local que vagi més enllà de les competències per definir com ocupar-se dels adolescents i com fer-ho també quan apareixen les dificultats socials. Tanmateix, per a posar en marxa actuacions locals de

²² Per a aquestes visions més globals del que cal fer remeto al lector a dos textos complementaris: "GAZTEMATIKA: Documento base para la definición del "Servicio Polivalente de Atención a los Adolescentes" en el espacio local" (document elaborat per a la Diputació de Guipuzkoa). PLA DIRECTOR D'INFÀNCIA I ADOLESCÈNCIA. Diputació de Barcelona (document de treball). Tots dos són accessibles en línia a: <http://jaumefunes.com/content/propostes-definir-pol-tiques-i-recursos>

mediació, de servei en benefici de la comunitat, d'acompanyament en graus diversos d'intensitat, de seguiment en el propi medi, etc. necessitem definir localment una proposta integradora d'atenció als adolescents del territori.

2. Apunt sobre la comunitat i el treball comunitari

Comunitat significa el col·lectiu humà en el qual se suposa que està inserida, de la qual forma part una institució, un recurs, un servei d'atenció a les persones (l'escola, el dispositiu de salut o d'atenció social, etc.) de l'entorn proper d'influència en el qual inscriu la seva acció²³. Parlem de comunitat, però també de dinàmica comunitària. No parlem tan sols de l'entramat de recursos, organitzacions, professionals, agents actius que hi ha en un territori. Ens referim igualment al conjunt de vincles socials que constitueixen l'entramat personal de cada subjecte, que influeix en el seu desenvolupament i condicionarà les seves oportunitats i les seves dificultats.

“Comunitat”, també i de manera clau, té a veure amb una forma d'atendre a les persones, a les seves necessitats i dificultats: el “treball comunitari”. La pràctica comunitària no és una altra cosa que seguir pensant, planificant i actuant tenint en compte com i on maduren, se socialitzen, emmalalteixen, pateixen i resolen les seves dificultats les persones, en el nostre cas els adolescents. Tenir en compte els aspectes col·lectius de l'adolescent i els seus adults, els aspectes socials, contextuals i relacionals de la de la socialització i de l'educació.

Pensar en termes de comunitat també significa, recuperant aquella visió de la prevenció de la que hem parlat, intentar actuar abans que els problemes es creïn i es consolidin identificant els entorns en els quals es poden generar. Igualment significa incorporar la globalitat i la coherència en les intervencions. Actuar en clau comunitària és el contrari de multiplicar les accions disperses, desconnectades i contradictòries sobre les persones i els seus grups de referència.

Comunitat remet a professionals integradors, a programes globals, de territori, basats en les necessitats i no en les dificultats i les etiquetes diagnòstiques. És treballar les visions col·lectives, les construccions socials, especialment, sobre les necessitats, les dificultats i els conflictes, amb la pretensió que no es converteixin en estigma, amb el propòsit que rebin de l'entorn, estímuls i no rebutjos. Treballar amb la comunitat, en clau comunitària, és repartir i complementar les accions dins d'un equip, treballar amb realisme els mecanismes de coordinació entre els serveis i recursos existents per aconseguir un mínim de globalitat en les diferents actuacions

²³ En un món en xarxa, la comunitat deixa de ser, en part, una dimensió espacial i temporal. El fet educatiu o social s'inscriu en “comunitats virtuals”, amb les quals es connecta sistemàticament o que es poden construir com a nous i planificats contextos d'influència

3. Tres propostes bàsiques d'actuació

La possibilitat de tenir èxit en les propostes d'atenció als adolescents quan transgredeixen les normes, quan tenen dificultats socials, quan creen conflictes en la seva comunitat passa, en primer lloc, per pensar en com recuperar o consolidar tres línies d'actuació: el treball de carrer, l'acompanyament, alguns recursos d'atenció intensiva.

Parlar de treball de carrer avui és garantir que als espais informals en els que passen una part singular de la seva vida els adolescents estan presents (apareixen) figures adultes reconegudes, amb capacitat d'observar i de dinamitzar quan sigui adequat la vida dels grups que estan presents. Figures professionals que són conegudes en el món informal però també en el institucional de l'escola, que poden servir de pont amb els adolescents que es desconnecten dels diferents recursos²⁴. Treball de carrer també significa facilitar espais de trobada, llocs adolescents que poden fer seus i que tenen adults positius disponibles.

Ja hem parlat de l'acompanyament, tanmateix el que ara volem destacar és que cal garantir que qualsevol adolescent pot contar, en un moment complex del seu recorregut, amb un adult proper i positiu, en un espai de normalitat i quotidianitat, sense tenir que sentir-se "malalt" de res ni patir intromissions innecessàries en la vida que està construint. Com hem explicat a diferent documents, això vol dir posar en marxa una proposta de treball compartit entre els diferent professionals que s'ocupen dels adolescent, de manera que tothom assumeixi acompanyar, esdevenir referent per a alguns adolescents.

Vull deixar, finalment, un apunt sobre allò que podríem anomenar intervencions de intensitat. Alguns adolescents, en alguns moments, pateixen i fan patir intensament. Resulta difícil frenar el seu descontrol o la seva destrucció. No sabem o no podem esperar. La complexitat del sistema de salut mental i les dificultats terapèutiques amb els adolescents fan que tinguem pocs aliats útils. És quan apareix la idea que necessitem la intervenció del sistema penal, atribuint-li una capacitat de control o d'influència terapèutica que no té o que aconsegueix amb uns costos excessius.

No sempre tenim el que podríem anomenar recursos intermedis. Un casal adolescent singular, un centre de dia pensat per a adolescents, un centre obert veritablement obert als adolescents del barri, un lloc de trobada diari, un espai residencial que no sigui ni de protecció ni de justícia, etc. Les respostes als adolescents que en algun moment es passen de voltes no són fàcils però esdevenen impossibles si no disposen de veritable acompanyament, de recursos diversos per a influir amb intensitat, d'una dosis suficient de paciència i esperança col·lectiva en que poden arribar a sortir de la situació i ser diferents ... més endavant.

²⁴ Per a una visió actualitzada del treball de carrer recomanem la Xarxa Internacional: <http://www.trabajo-de-calle.net/es> i la seva guia recent (també traduïda al català): Guia internacional sobre la metodologia de la educació de calle en el mundo. <http://www.trabajo-de-calle.net/es/utiles-de-referencia/las-guias/>

DECÁLOGO DE CRITERIOS OPTIMISTAS PARA TRABAJAR AL LADO DE LOS ADOLESCENTES

FUNES, J. (2010). "Educar en la adolescencia. 9 Ideas clave". Barcelona: Ed. Graó. (págs. 249-252)

Dependiendo del día (del suyo y del nuestro), de las tensiones acumuladas, de la novedad descubierta, de la angustia contenida, de la envidia por lo que son ahora ellos y antes fuimos nosotros, de las ganas agotadas para seguir siendo útiles en sus vidas, el final de la lectura de un libro como este puede conducir a una renovación del entusiasmo educativo o a un incremento del agobio ante la complejidad. Por eso he querido acabar con una especie de chuleta resumen, que permita pensar "no es para tanto" y, a la vez, recordar los muchos matices que hay que tener en cuenta para educar adolescencias. No es lo mismo hacer de padre o madre que de educador en una escuela, pero, al margen de la institución en la que estemos con los chicos y chicas adolescentes y, por lo tanto, de las limitaciones que en cada lugar existen, se puede llegar a un acuerdo sobre el conjunto de reglas básicas para construir una relación positiva con ellos y ellas. Esta es una propuesta de diez reglas:

1. **Ajustar el enfoque de la mirada.** Empezar por descubrir sus adolescencias. Evitar comenzar por verlos como problema (pocas veces lo son), por descubrir en primer lugar las dificultades y no sus adolescencias. Saber distinguir entre aquello que debemos esperar de ellos y ellas ahora y aquello que habrá que saber esperar a que pase su adolescencia.
2. **Aprender a ver, a observar, a conocer los significados y los sentidos de sus vidas, a saber preguntar sobre lo que viven.** No se puede trabajar con ellos y ellas sin tener curiosidad permanente por su mundo, sin intentar estar algo al día sobre sus realidades, sin observar cómo van cambiando, sin conocer sus argumentos y sus significados.
3. **Recordar que tener conflictos no es tener problemas** (estos aparecen cuando no conseguimos encontrar la respuesta adecuada). No siempre nos necesitan y hay que aceptar que crecen, nos descolocan y nos utilizan para afirmarse. Muchos conflictos tienen que ver con los climas en los que se desenvuelven, con las dinámicas de la clase o con las confrontaciones entre formas diferentes de ejercer la adolescencia.
4. **No olvidar que la adolescencia también es un tiempo de malestares.** Aunque el sentimiento dominante en sus vidas suele ser la felicidad, son sujetos frágiles, llenos de interrogantes vitales, inmersos en una atmósfera de alta intensidad emotiva, que prueban y ensayan a recorrer un camino que desconocen.
5. **Considerar la escuela como un importante territorio adolescente.** Se trata de un contexto básico para practicar sus adolescencias que requiere formas singulares de organización. Una parte significativa de lo que son tiene que ver

con la escuela a la que acuden, con el ideal de adolescente que esta reclama, con las adolescencias que conviven en ella, con las agrupaciones que crea, con las formas de enseñar y aprender.

6. **Construir espacios de influencia educativa a su alrededor.** No estamos solos (no deberíamos estarlo) trabajando con ellos y ellas. La adolescencia requiere personas adultas diversas, formas de trabajo en red, formas de trabajo compartido entre profesionales de dentro y fuera de la escuela, de los diferentes ámbitos en los que se mueven. Los padres y madres también se angustian. A algunos compañeros y compañeras les sacan de quicio. Los vecinos es posible que se pongan en plan persecutorio. No sólo se trata de trabajar con otros, también se trata de ganar adeptos para una relación sensata con los adolescentes.
7. **Suprimir la distancia, construir la proximidad. Aceptar convertirse en adultos próximos.** Aceptar ser un “profe enrollado” que es buen profe, un tutor disponible, una tutora receptiva, un padre o una madre que se angustian pero entienden. Sólo intentando estar cerca, disponibles, receptivos, podemos influir en sus vidas.
8. **Querer acompañar.** Se trata de hacer de mentores, de tutores, de personas adultas que están cerca de ellos un cierto tiempo. Haciendo a su lado parte del camino, sin intromisiones pero con capacidad de comprender lo que les pasa, disponibles para ayudarles a ordenar sus crisis, a salir de sus incertidumbres.
9. **Controlar la angustia que nos producen sus riesgos. Garantizar que no se destruyen.** No nos interesa (difícilmente lo conseguiríamos) que sean sujetos amuermados y, dado que sus vidas están atraídas por los riesgos, conviene en primer lugar de reducir la probabilidad de que se produzcan daños asociados irreversibles. Después no hay que buscar seguridades falsas sino capacitarlos para gestionar los riesgos.
10. **Dejar de considerarlos menores y tratarlos como sujetos responsables, servir para que construyan sus límites.** Aprenden a tomar decisiones y a asumir de marea progresiva responsabilidades, pero en todos los ámbitos de su vida y no sólo en los que nos convienen a los adultos. En la adolescencia se educa de muchas maneras, aunque sólo en contadas ocasiones se hace mediante la imposición. Pero, las personas adultas también están para mandar y, en algunos casos, imponer un límite.

A las personas de mi generación, en un contexto de catolicismo dominante, nos tocó estudiar el catecismo y, con él, los diez mandamientos. Al memorizarlos se nos hacía aprender una coletilla: “estos diez mandamientos se encierran en dos...”. Aunque suene a reminiscencias de mi escasa pubertad, acabaré diciendo que todos los criterios razonables para prestar atención a los chicos y chicas adolescentes de hoy también se resumen dos: **conservar la paciencia y alimentar la esperanza**. Por muy desastres que sean ahora, pueden ser de otra manera y necesitan, especialmente algunos, ser vividos en positivo por los adultos que les rodean. Sólo si alguien cercano cree en que pueden ser diferentes y espera a que lo sean, lo serán. En todos los casos, en casa o en cualquier institución educativa, las dosis necesarias de paciencia educativa, por muchas que sean, se agotan con facilidad y hay que prever cómo reponerlas para volver a empezar.